

bronnenmateriaal werd in de heruitgave niet verwerkt. De (beknopte) literatuurlijst toont wel de vernieuwende inspiratie van de jonge garde interbellum-kenners, met name Guy Vanthemsche en Manu Gerard. Het toeval wil dat Michel Vermote, archivaris van het Archief en museum van de socialistische arbeidersbeweging (AMSAB), bijna tegelijk met de heruitgave het hopeloos verloren gewaande nationaal BWP-archief op het spoor kwam. Het spreekt vanzelf dat met de ontsluiting van dit buitengewoon belangrijke archief nieuwe perspectieven geopend worden op de geschiedenis van de **BWP** en de studie van Mieke van Haegendoren eindelijk aan een wetenschappelijke herziening toe is.

Zoals de titel aangeeft, is de heruitgave nog doordeseemd van de typische jaren zestig-discussie over het afglijden van hooggestemde marxistische doctrine naar reformistische praxis in de sociaal-democratie. Een discussie waar geen mens vandaag nog wakker van ligt. Dat neemt niet weg dat de feitelijke integratie van de BWP in het burgerlijk-parlementair regime boeiende verstelstof oplevert over fundamentele maatschappelijke keuzes tussen patriottisme en internationalisme, tussen nationale en arbeidersbelangen, tussen stakingen en vakbondskassen, tussen conflict en consensus, tussen autoritaire en democratische besluitvorming. Mieke van Haegendoren slaagt erin die boeiende stof in een beklijvend verhaal te gieten, met de pendel tussen macht en machteloosheid als leidmotief.

Het chronologisch verhaal is de oudste, maar daarom niet de enige historische vertelvorm. De auteur koos voor een kroniek, ten koste van een betoog opgehangen aan krachtlijnen. De nauwelijks acht bladzijden tellende epiloog die aan dit euvel moest verhelpen, doet het niet. De vijf grote lijnen die Mieke Van Haegendoren ziet — de socialistische beweging als volksbeweging en mannenbeweging, gestuurd door enkele markante leidersfiguren, een beweging die de strijd om de machtigste partij te worden verloor en te antiklerikaal bleef om in katholiek Vlaanderen aansluiting te vinden—worden niet alleen oppervlakkig geschetst maar wedijveren ook niet bepaald in relevantie. Behalve het stuk over de positie van de vrouw in de socialistische beweging, dat met kop en schouders boven de rest uitsteekt. Het zou een stimulans moeten zijn tot nieuw onderzoek naar het elan van de vrouwengeschiedenis die internationaal furor maakt.

De kroniek van de *ups* en *downs* van de BWP wordt in grote mate beheerst door grote persoonlijkheden — Emile Vandervelde, Camille Huysmans, Hendrik de Man, Paul-Henri Spaak — en hun onderlinge conflicten. De auteur heeft bewust en terecht oog gehad voor 'de mens in het politieke bedrijf', een scherp oog trouwens, op een moment dat de academische politieke geschiedschrijving misschien iets te sterk anonieme processen en structuren benadrukt. Maar het blijft natuurlijk de kunst de wisselwerking tussen personen en structuren te belichten, iets waar de auteur met een zekere voorliefde voor pittige *petite histoire* niet altijd in slaagt. *Van werken krijg je vuile handen* is een zeer leesbare inleiding op de dilemma's waar de socialistische partij, ingeburgerd in de Belgische staat, in een bewogen tijd voor stond.

G. Deneckere

Th. G. A. Hoogbergen, *Over geestdrift en bevlogenheid. 75 jaar Ons Middelbaar Onderwijs, 1916-1991* (Dissertatie Tilburg 1991, Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland LXXXVI; Tilburg: Stichting zuidelijk historisch contact, 1991, xxxiv + 507 blz., f80,-, ISBN 90 70641 36 4).

Bergen op Zoom was de eerste Brabantse stad waar in 1916, onder de vlag van wat al snel de Vereniging ons middelbaar onderwijs (OMO) zou gaan heten, een katholieke handelsdagschool

tot stand kwam. Ondanks financiële problemen — bijzonder voortgezet onderwijs zou feitelijk pas na de tweede wereldoorlog op gelijke wijze worden bekostigd als openbaar onderwijs — volgden vier jaar later zowel een HBS voor meisjes als één voor jongens, zij het dat de eerste al in 1924 weer werd opgeheven. Pas na de tweede wereldoorlog zou OMO meisjes uit Bergen op Zoom opnieuw de gelegenheid bieden in de eigen stad katholiek, seksespecifiek middelbaar onderwijs te volgen. In de jaren zestig kreeg deze school — dan Roncalli-college geheten — met zijn 'vrije-tempo-werkwijze' landelijke bekendheid als vernieuwingschool.

De activiteiten van OMO in Bergen op Zoom zijn exemplarisch voor de wijze waarop deze vereniging zich de afgelopen driekwart eeuw inzette voor het katholieke voortgezet onderwijs in Brabant. Op het ogenblik heeft OMO zo'n 50 scholen onder haar beheer, met circa 50.000 leerlingen en 3.000 docenten. De geschiedenis van deze onderwijsgigant is nu, 75 jaar na de oprichting, beschreven dooreen van de oud-rectoren, Th. G. A. Hoogbergen. Het kloek ogende, onder meer met pentekeningen van alle OMO-scholen geïllustreerde, boekwerk verscheen als deel 86 in de reeks Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland.

Hoogbergen ordent zijn historisch materiaal in drie perioden van elk 25 jaar. De eerste periode vat hij samen onder de noemer 'moreel-religieuze emancipatie'. Vanuit de behoefte de katholieke identiteit te bewaren en te versterken door het vormen van bewust gelovige intellectuelen, richtte OMO binnen enkele jaren op de Brabantse stedenrug negen instellingen voor voortgezet onderwijs op, variërend van handelsdagschool (zoals die te Bergen op Zoom) tot HBS en Lyceum. Drijvende kracht in deze periode was de eerste voorzitter van OMO, H. W. E. Moller (die ook het initiatief nam tot het stichten van een docentenopleiding, de Katholieke Leergangen in Tilburg).

Met de dood van Moller en de benoeming tot secretaris-penningmeester van H.J.F. van Hoof begon, aldus Hoogbergen, in 1940 een fase waarin de katholieke identiteit als vanzelfsprekend werd ervaren. Drijfveer van OMO in deze tweede periode was 'sociaal-culturele emancipatie'. Die motivatie leidde tot een nieuwe expansiedrift. Boeren- en (iets later) arbeiderskinderen kregen opleidingskansen en culturele bagage aangereikt via het stichten van scholen op het verstedelijkte platteland; door het uitbreiden van de onderwijsmogelijkheden in de steden werden nieuwe groepen bereikt, waaronder de al genoemde katholieke meisjes van Bergen op Zoom. In 1959 was, met het stichten van een HBS in Deurne (waarvan Hoogbergen de eerste directeur werd), die tweede expansie voltooid.

In het midden van de jaren zestig, het moment waarop Hoogbergen de derde periode laat beginnen, kwam de sociaal-culturele motivatie van OMO onder druk te staan: de aanstaande invoering van de mammoetwet zou naar verwachting de democratisering van het onderwijs voltooien. Ook de vanzelfsprekende katholieke identiteit was aan erosie onderhevig: het Tweede Vaticaans concilie luidde een tijdperk in, waarin trouw aan Rome plaats maakte voor kritische distantie. Onder leiding van de in 1964 benoemde nieuwe secretaris-penningmeester L. M. H. Joosten verzette de vereniging daarom de bakens en vond een nieuwe inspiratiebron: 'onderwijskundige bevoegenheid'. OMO zette de participerende scholen aan tot intensieve inhoudelijke samenwerking, door Hoogbergen aangeduid als een 'weldadige synergie' (5). Deze leidde tot het stimuleren van allerlei vormen van onderwijsvernieuwing, waarvan de hierboven genoemde Roncalliwerkwijze in Bergen op Zoom de meest uitgesproken exponent vormde.

Het boek leest zich als een monument voor katholiek Brabants onderwijs, met geestdrift en bevoegenheid als centrale begrippen. In eerste instantie bedoeld als gedenkboek, heeft de intensief bij OMO betrokken onderwijsman Hoogbergen zijn opdracht uiteindelijk voltooid als

dissertatie. Een lastige combinatie, die van de auteur een grote distantie vraagt. Daarin is Hoogbergen niet altijd geslaagd. Om te beginnen draagt het werk te veel de sporen van een gedenkboek. Door tijdsdruk (de studie moest in twee jaar tot stand komen) en de behoefte om recht te doen aan zo veel mogelijk memorabele gebeurtenissen en personen, komt de auteur onvoldoende toe aan systematische ordening.

Bovendien laat Hoogbergen met name in het relatief te omvangrijke laatste deel, handelend over de periode 1966-1991, zijn persoonlijke visie nadrukkelijk naar voren komen. Zo behandelt hij bijvoorbeeld de veel besproken landelijke stakingsactie van leraren voor betere onderwijsfaciliteiten—de zogenaamde 'Twickelactie' uit 1969—in een paragraaf over 'het optreden van de 'kritiese leraren' (301-308). Zowel die context als de suggestie dat het succes van de actie zou hebben samengehangen met manipulatie door marxistische docenten — 'zij ruiken instinctief hun kans'—creëert wellicht onbedoeld een wel zeer negatief dan wel naïef beeld van de bij deze actie betrokken leraren 1.

Zo bekeken laat Hoogbergen met zijn studie een prachtige bron na voor wie over 75 jaar de geschiedenis van het Nederlandse voortgezet onderwijs tussen mammoetwet en basisvorming wil onderzoeken. Maar met die kwalificatie alleen zou ik het boek tekort doen. Dank zij het werk van Hoogbergen is opnieuw een stuk Nederlandse onderwijsgeschiedenis ingevuld. Over het middelbaar onderwijs als schoolsoort bestaat weinig actuele literatuur². Aandacht voor een specifieke regio of voor het bijzonder onderwijs ontbreekt volledig. De studie biedt daarom veel waardevolle informatie, die via een betrouwbaar plaats- en persoonsregister optimaal toegankelijk is.

M. van Essen

1 Zie voor een beschrijving van de stakingsactie door een van de initiatiefnemers: H. Verkoulen, '12 september 1969: Twickelactie', *Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Twickel College te Hengelo* (1991) 27-33.

2 Over het onderwerp zijn twee monografieën verschenen: A. Bartels, *Een eeuw middelbaar onderwijs 1863-1963* (Groningen, 1963); R. A. C. Hoksbergen, *Ons handels(avond)onderwijs 1875-1975. Geschiedenis van een eeuw strijd om een onderwijsvorm* (Groningen, 1975). Meer recente aandacht voor dit schooltype valt uitsluitend aan te treffen in een paar overzichtswerken: P. Th. F. M. Boekholt, E. P. de Booy, *Geschiedenis van de school in Nederland. Vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd* (Assen-Maastricht, 1987); M. van Essen, *Opvoeden met een dubbel doel. Twee eeuwen meisjesonderwijs in Nederland* (Amsterdam, 1990). Een actuele geselecteerde bibliografie van de Nederlandse onderwijsgeschiedenis is te vinden in: P. Th. F. M. Boekholt, *Onderwijsgeschiedenis* (Zutphen, 1991).

A. M. C. van Dissel, *59 jaar eigengereide doeners in Flevoland, Noordoostpolder en Wieringermeer. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders 1930-1989* (Dissertatie Leiden 1991 ; Publicaties van de Stichting voor het bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders LIV; Zutphen: Walburg pers, 1991, 360 blz., f49,50, ISBN 90 6011 738 7).

In haar proefschrift beschrijft Anita van Dissel de geschiedenis van een bijzondere overheidsdienst: de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (de RIJP). Deze dienst werd in 1930 opgericht, onder de naam Directie van de Wieringermeer, en in 1989 opgeheven toen de dienst opging in de Directie Flevoland. Onder zijn hoede werden, simpel gezegd, drooggevallen IJsselmeerpolders tot bewerk- en bewoonbare stukken Nederland gemaakt. Bij aanneming van de Zuiderzee-